

Judita Džežulskienė, Dainius Vaitiekūnas

7
I dalis

Lietuvių kalba

Vadovėlis

baltos lankos
VADOVĖLIAI

Turinys

Pratarmė	4
Vadovėlio sandara	5
I. 6 KLASĖS KURSO KARTOJIMAS	7
1. Kalbos dalys, jų daryba	8
2. Sakinio dalys.....	18
3. Pagrindinės skyrybos taisyklės	26
4. Nosinių raidžių rašyba	34
5. Pagrindinės tarimo ir kamieno rašybos taisyklės	40
6. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	48
II. KALBA KAIP SOCIALINIS IR KULTŪRINIS REIŠKINYS	53
1. Pasaulio kalbos, indoeuropiečių kalbų šeima ir baltai	54
2. Latvių kalba	64
3. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	74
III. FONETIKA IR KIRČIAVIMAS	77
1. Trumpųjų ir ilgųjų skiemenų kirčiavimas	78
2. Priegaidžių rūšys.....	82
3. Pagrindinės kirčiavimo taisyklės	86
4. Kirčiavimo žodynai ir skaitmeninės kirčiavimo priemonės.....	90
5. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	94
IV. MORFOLOGIJA IR RAŠYBA	99
1. Asmenuojamosios ir neasmenuojamosios veiksmažodžio formos.....	100
2. Dalyvio reikšmė ir gramatiniai požymiai. Dalyvių rūšys	106
3. Veikiamųjų dalyvių daryba, linksniavimas ir vartojimas	116
4. Neveikiamųjų dalyvių daryba, linksniavimas ir vartojimas.....	126
5. Įvardžiuotiniai ir sangražiniai dalyviai, jų rašyba, vartojimas	134
6. Padalyvio gramatiniai požymiai, daryba ir vartojimo ypatumai.....	140
7. Pusdalyvio gramatiniai požymiai, daryba ir vartojimo ypatumai.....	146
8. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	152
V. REKLAMA.....	154
1. Reklamos samprata	156
2. Reklamos rūšys.....	160
3. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	164
Priedas. Pasaulio kalbos (žemėlapis)	166
Literatūros šaltinių sąrašas	167
Iliustracijų šaltinių sąrašas	168

Mielieji septintokai,

mokydami iš šio vadovėlio, jūs tęsite išpūdingą kalbos pažinimo kelionę, toliau ugdytės lietuvių kalbos ir bendravimo gebėjimus. Atlikdami užduotis, mokysitės skaitymo, kalbėjimo, rašymo ir teksto suvokimo paslapčių, lavinsite vaizduotę, ugdytės kūrybiškumą ir mokysitės kritiškai mąstyti.

Užduotys parengtos remiantis ir per literatūros pamokas skaitomais kūriniais, ir kitais įdomiais teksta. Suprantama, kad esate labai smalsūs ir norite plėsti savo akiratį, todėl į vadovėlį įtraukta ir šiuolaikinės žiniasklaidos, mokslo populiarinimo tekstų. Nagrinėsite ne tik rašytinius tekstus, bet ir vaizdus – komiksus, siužetinius paveikslėlius. Klausysite dainų ir net pokalbių latvių kalba.

Susipažinsite su pasaulio kalbomis, sužinosite lietuvių kalbos kilmę, išmoksitės keletą mūsų kaimynų latvių posakių. Mokysitės naudotis žodynais ir kirčiuokliu. Lavinsitės taisyklingos tarties ir kirčiavimo įgūdžius. Išmoksitės atpažinti, sudaryti ir tinkamai vartoti neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas. Gilinsitės į sakinio dalis ir jų raiškos būdus. Įtvirtinsite vientisinių ir sudėtinių sakinių skyrybą.

Be to, mokysitės atidžiai ir kritiškai skaityti reklamą, aiškinsitės, kokios yra jos rūšys, kaip ji siekia mus paveikti ir kur slypi jos galia. Pabandysite ir patys kurti reklamą, kitaip – mokyti įtaigaus bendravimo.

Tikėtina, kad lietuvių kalbos pamokos, keliaujant šio vadovėlio puslapiams, jums bus džiugios ir prasmingos. Baigę septintą klasę, tikrai drąsiau kalbėsite, aiškiau reikšite mintis ir taisyklingiau rašysite.

Autoriai

Papildoma medžiaga, kurią galima atidaryti išmaniajame įrenginyje nuskaidčius QR kodą

Skyriaus turinys

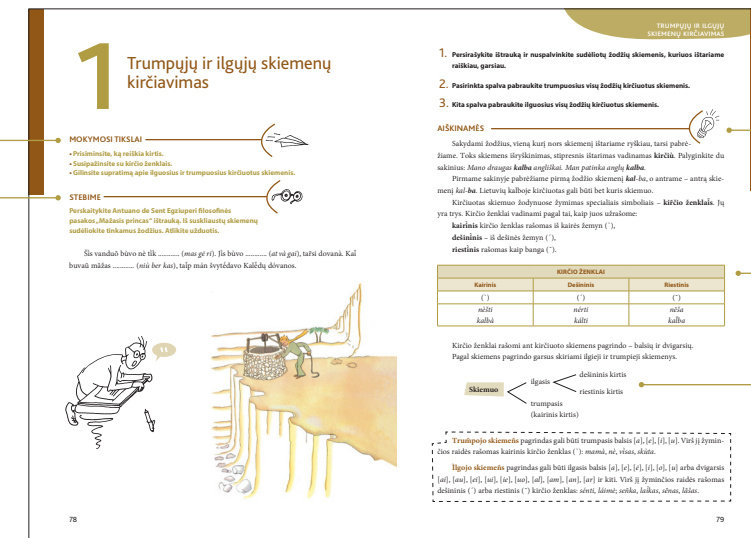
Poskyrio mokymosi tikslai

Užduotys ir klausimai, padedantys susipažinti su poskyrio tema

Užduotys ir klausimai teorinei medžiagai įtvirtinti

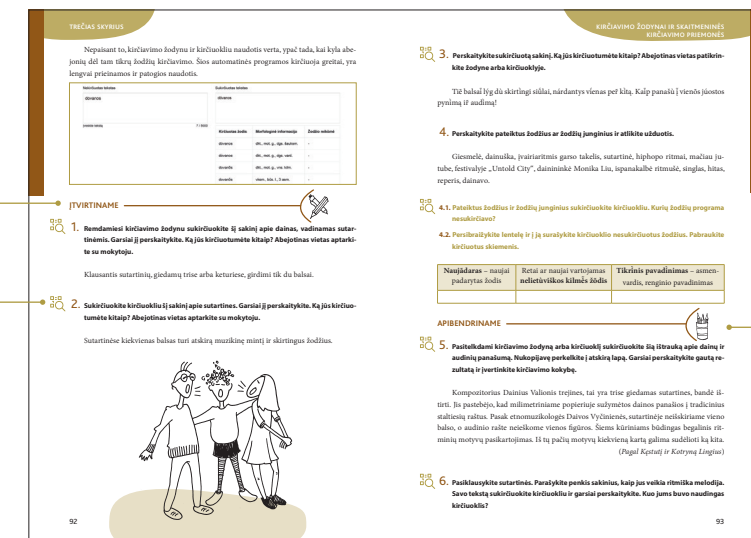
Šia piktograma pažymėtos užduotys, kurias atliekant teks pasitelkti skaitmenines priemones. Jas rasite nuskaitę QR kodą skyriaus pradžioje

KVIEČIAME SUSIPAŽINTI SU VADOVĖLIU

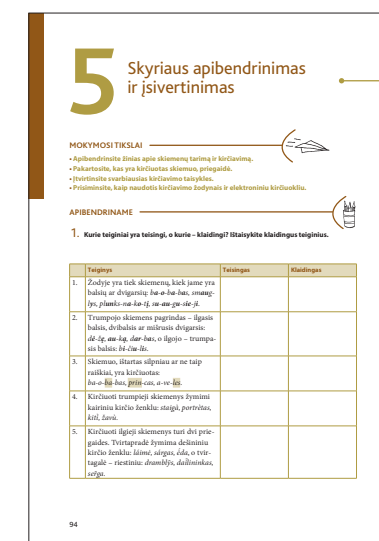

Teorinė dalis

Schemos ir lentelės, kad būtų lengviau įsiminti

Užduotys ir klausimai, padedantys prisiminti išeitą temą, pakartoti teorinę medžiagą

Poskyris skyriaus medžiagai apibendrinti ir įtvirtinti

1 Trumpųjų ir ilgųjų skiemenų kirčiavimas

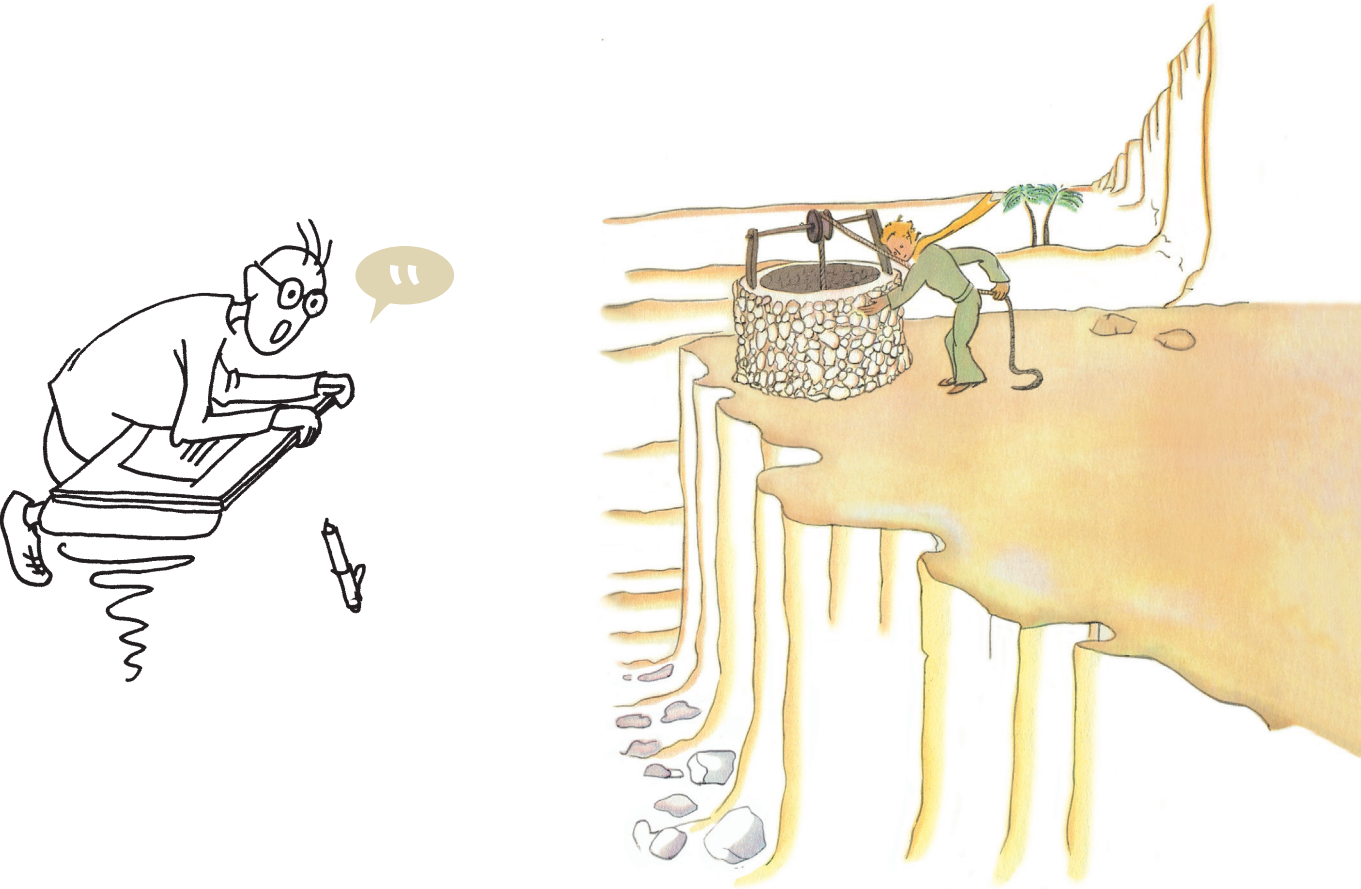
MOKYMOSI TIKSLAI

- Prisiminsite, ką reiškia kirtis.
- Susipažinsite su kirčio ženklais.
- Gilinsite supratimą apie ilguosius ir trumpuosius kirčiuotus skiemenis.

STEBIME

Perskaitykite Antuano de Sent Egziuperi filosofinės pasakos „Mažasis princas“ ištrauką. Iš suskliaustų skiemenų sudėliokite tinkamus žodžius. Atlikite užduotis.

Šis vanduo buvo nè tik (mas gè ri). Jis buvo (at và gai), taísi dovanà. Kaĩ buvau mažas (niù ber kas), taip mán švytédavo Kalėdų dóvanos.

1. Persirašykite ištrauką ir nuspalvinkite sudėliotų žodžių skiemenis, kuriuos ištariame raiškiau, garsiau.
2. Pasirinkta spalva pabraukite trupuosius visų žodžių kirčiuotus skiemenis.
3. Kita spalva pabraukite ilguosius visų žodžių kirčiuotus skiemenis.

AIŠKINAMĖS

Sakydami žodžius, vieną kurį nors skiemenį ištariame ryškiau, tarsi pabrėžiame. Toks skiemens išryškinimas, stipresnis ištartimas vadinamas **kirčiu**. Palyginkite du sakinius: *Mano draugas kalba angliškai. Man patinka anglų kalba.*

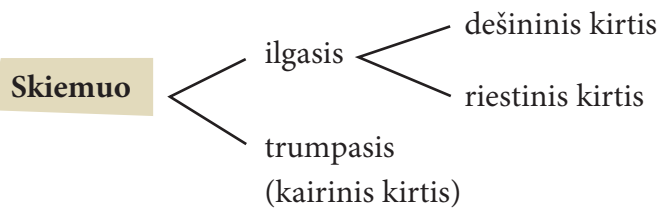
Pirmame sakinyje pabrėžiame pirmą žodžio skiemenį *kal-ba*, o antrame – antrą skiemenį *kal-ba*. Lietuvių kalboje kirčiuotas gali būti bet kuris skienuo.

Kirčiuotas skienuo žodynuose žymimas specialiais simboliais – **kirčio ženklais**. Jų yra trys. Kirčio ženklai vadinami pagal tai, kaip juos užrašome:

- kairinis** kirčio ženklas rašomas iš kairės žemyn (`),
- dešininis** – iš dešinės žemyn (´),
- riestinis** rašomas kaip banga (~).

KIRČIO ŽENKLAI		
Kairinis	Dešininis	Riestinis
(`)	(´)	(~)
nėšti kalbà	nėrti kálti	nėša kaĩba

Kirčio ženklai rašomi ant kirčiuoto skiemens pagrindo – balsių ir dvigarsių. Pagal skiemens pagrindo garsus skiriami ilgieji ir trumpieji skiemenys.

Truñpojo skiemeñs pagrindas gali būti trumpasis balsis [a], [e], [i], [u]. Virš jį žyminčios raidės rašomas kairinis kirčio ženklas (`): *mamà, nè, vísas, skùta*.

Ìlgojo skiemeñs pagrindas gali būti ilgasis balsis [a], [e], [é], [i], [o], [u] arba dvigarsis [ai], [au], [ei], [ui], [ie], [uo], [al], [am], [an], [ar] ir kiti. Virš jį žyminčios raidės rašomas dešininis (´) arba riestinis (~) kirčio ženklas: *sénti, láimė; señka, laĩkas, sėnas, lāšas*.

JTVIRTINAME

1. Perskaitykite balsu ir parinkite tinkamą žodį.

Mokytoja mus visada **gi**-ria / gi-**ria**. Už ežero stūksojo didelė **gi**-ria / gi-**ria**.
Mes jau grįžome **na**-mo / na-**mo**. Prie **na**-mo / na-**mo** stovėjo automobilis.
Jie gyvena labai **ar**-ti / ar-**ti**. Ūkininkas ruošėsi **ar**-ti / ar-**ti** lauką.
Jau kelios dienos broliui **gė**-lė / gė-**lė** dantį. Ant palangės pražydo raudona
gė-lė / gė-**lė**.
Tikiuosi, mūsų komanda **lai**-mės / lai-**mės**. Jaunavedžiams linkėjome daug **lai**-mės /
lai-**mės**.

2. Visi junginių žodžiai turi trumpąjį kirčiuotą skiemenį. Raskite ir pažymėkite juos.

Ste-biu a-ve-les,	gra-ži mu-zi-ka,	ma-žo-je pla-ne-to-je,
re-giu žvaigž-des,	nuos-ta-bi spal-va,	ty-lus žmo-gus.
stip-res-nis už la-pes,	žai-džiu su ka-te,	
mez-gu ry-šius,	e-su kam-ba-ry-je,	

3. Persibraižykite lentelę ir sugrupuokite žodžius pagal kirčiuoto skiemens ilgį. Pabraukite to skiemens pagrindą – balsį.

Vyras – visas, piktas – pykti, Vytautas – Vitas, pūtė – pučia, burė – būrė, lupa – lūpa,
butas – būti, aš – ašara, rašo – ranka, veda – ves, voras – voriuкас, dėžė – dėžutė, ežeras –
miške, kėdė – kėdes, vakare – vakaras, sūpynės – supa, bures – būklės, rytas – ryte.

ŽODŽIAI, KURIŲ KIRČIUOTAS SKIEMUO	
trumpasis (su trumpuoju balsiu)	ilgasis (su ilguoju balsiu)

4. Garsiai perskaitykite sakinius. Nustatykite pažymėtų žodžių kirčiuotus skiemenis, sukirčiuokite ir apibūdinkite juos pagal ilgį (trumpasis ar ilgasis).

1. Žiūrėjo į manė sū plaktukū rankoje, variklio alyvą ištepłiotais pirštais. 2. Vėjas draĩ-
kė auksinės jō gārbanas. 3. Milijonūs metų gėlės augina dygliūs. 4. Išsiėmiau iš kišėnės
piešinių eskizą. 5. Tavo baobābai truputį panašūs į kopūstūs. 6. Bėt kodėl tū nōri, kād tavo
avėlės nuėstų tuōs mažūs baobabūs? 7. Nejaū nesupranti! 8. Tōs kalbos apiē tigrūs turējo
manē sugraudinti. 9. Jā vertinau nē pagaĩ žodžiūs.

(Pagal Antuaną de Sent Egziuperi)

APIBENDRINAME

5. Perskaitykite tekstą ir paaiškinkite, kaip kirčiuojami penki žodžio *smauglys* linksniai.

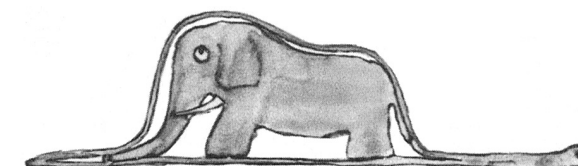
Knýgoje buvo parašýta: „Smaugliaĩ prarýja visą sàvo aũkà nekramtýdami iĩ pùsę mėtų
miėga vĩrškindami.“

Nùpiešiau jám smaũglį iš išorės.

– Nė! Nė! Nenóriu draĩblio smauglyjė! Smauglỹs labai pavojĩngas.

Àš jùk niėko nemokėjau piėšti, tik smaugliūs iš išorės iĩ iš vidaūs.

(Pagal Antuaną de Sent Egziuperi)

5.1. Išsirašykite visas tekste minimas žodžio *smauglys* formas ir nuspalvinkite kirčiuotus skiemenis. Kur jie yra – žodžio pradžioje ar pabaigoje?

5.2. Kurių linksnių kirčiuoti skiemenys yra trumpieji, o kurių – ilgieji? Pabraukite šiuos skiemenis skirtingomis spalvomis.

5.3. Kaip kirčiuojami šie skiemenys?

6. Dirbdami poromis atlikite užduotis.

6.1. Pasirinktame eilėraštyje¹ raskite po penkis žodžius, kurių kirčiuotas skiemuo yra trumpasis su balsiais [a], [e], [i], [u]. Porininkas tegul ieško penkių žodžių, kurių kirčiuotas skiemuo yra ilgasis su balsiais [a], [e], [ė], [i], [o], [u].

6.2. Ant lapelio surašykite rastų žodžių poras su trumpaisiais ir ilgaisiais balsiais.

Pavyzdys. [a] trumpasis *diena* – [a] ilgasis *naktį*; [e] trumpasis *kelyje* – [e] ilgasis *kelią*.

6.3. Kirčiuotus skiemenis pabraukite. Kokių porų trūksta? Kaip manote, kodėl?

¹ Eilėraščių rasite 6 klasės kurso kartojimo skyriuje, p. 48–50.

